

Лисак Г. О., Мартинюк О. В.,
*кандидати педагогічних наук, доценти кафедри
практики іноземної мови та методики викладання
Хмельницького національного університету*
E-mail: halyna_lysak@ukr.net; helena.martynyuk@gmail.com

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ЯК ЯКІСНИЙ ПОКАЗНИК ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА

У статті розкрито сутність та зміст професійної культури майбутнього вчителя-філолога; проаналізовано різні підходи до визначення поняття «культура» загалом та «професійна культура» зокрема; виділено складові компоненти професійної культури; розглянуто взаємозв'язок культури мовлення і професійної культури вчителя-філолога.

Ключові слова: *культура, професійна культура, професійне самоствердження, педагогічний майстерність, культура мовлення.*

Демократизація життя в Україні, зміни в системі освіти, трансформація загальнолюдських, національних і особистісних цінностей зумовлюють необхідність оновлення і модернізації системи підготовки майбутніх вчителів філологічних дисциплін до професійної діяльності. Вчитель повинен бути готовим до вмотивованої професійної діяльності, не лише працювати по-новому, а й бути ініціатором інноваційних процесів. Тому сучасна підготовка майбутнього фахівця у навчальному закладі повинна відповідати європейським стандартам.

Сьогодні є очевидною і не викликає сумнівів надзвичайно гостра необхідність підготовки майбутніх фахівців, які би володіли на високому рівні новітніми методиками й технологіями навчання, високою загальною та професійною культурою, умінням самостійно і гнучко мислити, ініціативно і творчо вирішувати професійні та життєві питання. Саме тому підвищення рівня педагогічної культури майбутніх учителів-філологів є актуальною проблемою у сучасному освітньому просторі, оскільки тільки вчитель високої професійної культури, ерудований, освічений фахівець, у якому вдало поєднані індивідуально-психологічні та професійно важливі якості, може успішно розв'язувати важливі проблеми сьогодення.

Наукові праці останніх років у галузі підготовки майбутнього вчителя-філолога свідчать про значні зміни в поглядах як на структуру його професійної підготовки, так і на вимоги щодо особистості майбутнього фахівця. Окремі аспекти проблеми висвітлено у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема у працях Є. Бистрової, М. Ватютнева, Д. Добровольської, І. Зимньої, В. Савіньона, О. Семенов, Д. Хаймса, Н. Хомського, Ю. Федоренко та інших. Поняття педагогічної культури розкрив В. Сухомлинський, який звернув увагу на основи педагогічної культури, якими є виховання почуттів учителя, його емоційної культури, вміння організовувати сімейну атмосферу під час навчання. Проблемою формування професійної культури майбутнього вчителя займалися науковці С. Гончаренко, Л. Губерський, М. Євтух, В. Журавський, І. Зязюн, О. Савченко, О. Сердюк, І. Надольний. Дослідники чітко окреслили ті основні якості, які необхідно розвивати у процесі професійної підготовки майбутнього фахівця: гуманність, духовну культуру, рефлексію, емоційну стійкість, відповідальність. На думку вчених, саме вони виступають чинниками стимуляції особистісного зростання майбутніх фахівців, яка є важливою передумовою професійного становлення особистості.

Однак на сьогоднішній день, враховуючи інноваційні перетворення в освітньому просторі, проблема формування професійної культури майбутнього вчителя-філолога з метою самовдосконалення своєї особистості в інтелектуальній і професійній сферах вимагає більш ширшого теоретичного дослідження та практичного вирішення.

Метою роботи є висвітлення наукових поглядів і думок стосовно сутності і змісту професійної культури та розкриття актуальних проблем формування та обґрунтування її розвитку у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя-філолога.

Професія вчителя-філолога передбачає певну сукупність знань, умінь і навичок, без яких неможливо досягти високого рівня професійної культури. У підході до розуміння певного явища, системи варто усвідомити передусім вихідні поняття. Тому спершу варто з'ясувати, який зміст вкладають науковці у поняття «культура».

На основі аналізу наукової літератури із досліджуваної проблеми ми дійшли висновку, що на сьогоднішній день ні серед учених-теоретиків, ні серед практиків поки що не вироблено загальноприйнятого трактування поняття «культура». Встановлено, що до формулювання зазначеного поняття науковці підходять з різних позицій. Зокрема, цю дефініцію С. Гончаренко [2] розглядає у широкому та вузькому розумінні. «У широкому розумінні – сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності. У вузькому розумінні культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості» [2, с. 182]. З. Донець [3] трактує поняття «культура» як зміст спільного буття людей; світ синтетичних, створених людьми явищ; предметний світ матеріальних речей; зразки людського спілкування; різноманітні технології, завдяки яким відбуваються соціальні взаємодії.

Узагальнюючи результати дослідження поняття культури [2; 3; 9; 10], можемо виділити три основні підходи до розуміння цього складного феномену. Перший передбачає трактування культури як сукупності матеріальних і духовних цінностей, створених людством. Така точка зору відома як ціннісний підхід до культури (І. Громова, В. Тугаринова). Таким чином, людина завжди діє в межах загальнолюдських цінностей, тобто в рамках певної культури, будучи одночасно об'єктом культурних впливів і суб'єктом та творцем цінностей.

Другий підхід розглядає феномен культури як сукупність засобів, сил і здібностей, які характеризують самого соціального суб'єкта. Його прихильники (Б. Ананьєв, Л. Круглова, Т. Кузнєцова) розуміють під культурою низку властивостей та якостей, які характеризують людину як універсальний суб'єкт суспільно-історичного та творчого процесу.

Третій підхід – діяльнісний, трактує культуру як похідне від людської діяльності. Прихильники діяльнісного підходу (П. Гальперін, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн) розглядають культуру як сукупність засобів перетворення людських сил і здібностей ув соціально-значущі цінності. Основним в цій концепції є поняття «діяльність», що характеризує активну соціальну позицію, властиву тільки людині.

Е. Соколов [9] виділяє два боки культури – матеріальну і духовну. Матеріальний бік охоплює сферу матеріальної діяльності, її результати – все те, що створює матеріальні умови життя суспільства і фізичного існування людини. Під духовною культурою автор розглядає духовні цінності в галузі науки, мистецтва, літератури, філософії і моралі. Через великий вплив духовної культури на життя суспільства її справедливо розглядають як центр духовного життя суспільства.

Зазначимо, що у науково-педагогічній літературі розрізняють духовну, філософську, моральну, естетичну, етичну, правову культуру. Однією з найважливіших сфер духовної культури є професійна. Становлення вчителя-філолога як висококласного фахівця потребує постійної уваги щодо удосконалення форм і методів навчально-виховної роботи, які безпосередньо стосуються удосконалення як загальної, так і професійної культури.

Термін «професійна культура» є загальноповсюдним, але немає конкретних праць, присвячених цілісному теоретичному вивченню такого феномена. Це поняття використовується на інтуїтивному рівні у працях, присвячених професійній діяльності як вчителів, так і викладачів вищої школи. Професійна культура майбутнього вчителя-філолога є невід'ємною частиною його загальної культури і результатом трудової діяльності, який зумовлений високим рівнем професійної моралі та загальноприйнятими нормами культури поведінки [10]. Зокрема, А. Лобач [8] розглядає педагогічну

культуру вчителя-філолога через здатність до культурних суджень та певного рівня розвитку особистості педагога. І. Ісаєва [4] простежує професійну педагогічну культуру як мірило і спосіб творчої самореалізації особистості вчителя у різних видах педагогічної діяльності та спілкуванні, спрямованих на засвоєння, передачу і створення педагогічних цінностей і технологій.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічних джерел засвідчив, що до складу професійної культури входять три основні складники: професійно-моральна культура, психолого-педагогічна культура та професійно-технологічна культура.

Перший компонент – професійно-моральна культура – визначається ступенем володіння педагогом нормами моралі та втілення цих норм і принципів у практичну діяльність. Таким чином, формування професійної культури вчителя-філолога неможливе без таких моральних якостей, як пристойність, товариськість, доброзичливість, уважність.

Психолого-педагогічна культура посідає досить важливе місце у структурі професійної культури. Це зумовлено насамперед тим, що уміння володіти собою та знання закономірностей педагогічних і психологічних процесів є досить вагомими для реалізації професійної діяльності. Психолого-педагогічні уміння вчителя-філолога надають його професійній культурі раціонального характеру.

До професійно-технологічної культури відносять засвоєння спеціалістом необхідних навичок щодо виконання службових обов'язків, уміння творчо застосовувати їх у нестандартних ситуаціях. Такий підхід дає змогу спеціалісту висококваліфіковано та майстерно виконувати свої професійні обов'язки, що веде до завоювання авторитету та визнання майстерності. Зазначимо, що вказані види професійної культури не існують відокремлено одна від одної, вони взаємопов'язані та доповнюють одна одну.

Аналіз наукової літератури дав можливість стверджувати, що основними засади формування професійної культури вчителя-філолога є професійне самоствердження та професійна майстерність. Професійне самоствердження майбутнього вчителя-філолога науковці (А. Деркач, В. Зазикін, І. Корнилова, Н. Кузьміна, В. Маркін, Л. Рибалко, І. Семенов) розглядають як процес гармонійного розвитку особистості у поєднанні із набуттям професійно-практичного та духовного досвіду; розкриттям і здійсненням власного потенціалу. Це прагнення до забезпечення високого рівня професійно-технічної компетентності, активної професійної позиції, зацікавленість у технічних нововведеннях, творче ставлення до вирішення професійних завдань, що дозволить отримати професійне завдання та задоволення від виконання професійних функцій.

Професійну майстерність учителя розглядають як найвищий рівень педагогічної діяльності (якщо характеризується якістю результату), вияв творчої активності педагога (якщо йдеться про психологічний механізм успішної діяльності) [7, с. 28; 8, с. 33–35]. Низка авторів (З. Курлянд, А. Семенова, Р. Хмелюк та інші) [6, с. 199] переконливо доводить, що майстерність виявляється в успішному розв'язанні різних педагогічних завдань, високому рівні організації навчально-виховного процесу, проте її сутність полягає у рисах особистості, які забезпечують успішність діяльності. Автори говорять не лише про уміння, а про певне поєднання властивостей особистості вчителя, які й дають змогу йому діяти продуктивно та творчо, про позицію учителя і здатність виявляти творчу ініціативу на основі реалізації власної системи цінностей. Педагогічна майстерність розглядається як вияв педагогом свого «Я» у професії, реалізація особистості вчителя у педагогічній діяльності, що забезпечує саморозвиток особистості учня [7, с. 29].

М. Кларін зазначає, що сучасна підготовка майбутніх учителів має передбачати відхід від старої, вузько прагматичної концепції підготовки майбутніх учителів, впровадження концепції різнобічної підготовки до оволодіння різноманітними компетенціями; запровадження культурологічної підготовки щодо формування духовної, педагогічної культури і розвитку культури логічного мислення, почуттів, поведінки, що утворюють центр, навколо якого об'єднуються знання, уміння й навички; орієнтованість на формування нової генерації фахівця – педагога, який є гармонійно розвиненою особистістю, здатною до постійного оновлення знань, високої професійної

компетентності та мобільності, швидкої адаптації до змін у розвитку всіх сфер життя, до самодостатнього розвитку своєї особистості; забезпечення готовності педагога до професійної діяльності [5].

На думку багатьох вчених, якісним показником професійної культури вчителя-філолога є культура його мовлення, оскільки не може бути висококультурної людини з низькою мовною культурою. Культура мовлення розглядається як удосконалена літературна форма вираження і передачі думок. Теоретичні основи культури мовлення як науки розробляли О. Ахманова, Н. Бабич, В. Виноградов, Б. Головін, С. Єрмоленко, А. Коваль, В. Костомаров, М. Пилинський, О. Потебня, В. Чернишов, Л. Щерба та ін.

Культура мовлення фахівця виявляється у дотриманні норм літературної мови, володінні професійною мовою, умінні висловлюватися правильно й виразно, використовуючи вмело і за призначенням різні стилістичні засоби мови. Таким чином, виділяють два головні показники культури мовлення – правильність і комунікативну доцільність.

Досягти високого рівня культури мовлення неможливо без високої лінгвістичної свідомості носія мови, любові до неї, постійної потреби аналізувати, удосконалювати, шліфувати власне мовлення. Для цього необхідно добре оволодіти мовними нормами, стежити за їх змінами, не допускати змішування мовних явищ, проявів інтерференції; критично ставитися до написаного і мовленого слова.

Отже, професійна культура майбутнього вчителя-філолога – це результат професіоналізму, що зумовлений науковою організацією праці, інтелектом, його морально-психологічним станом, педагогічним і службовим етикетом. Встановлено, що до складу професійної культури входять три основні складники: професійно-моральна культура, психолого-педагогічна культура та професійно-технологічна культура. Розглянуто основні засади формування професійної культури вчителя-філолога, до яких належать професійне самоствердження та професійна майстерність. У цілому, культура мовлення майбутнього вчителя-філолога є не лише показником його професійних якостей, а й фактором, що впливає на його визнання у педагогічному світі.

Список використаної літератури

1. Гальперин П. Я Психология как объективная наука / П. Я. Гальперин. – М.: Ин-т практической психологии, 1998. – 480 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 375 с.
3. Донець З. Ф. Інтегроване культурознавство – дисципліна, що утверджує громадянина України XXI століття / З. Донець // Актуальні проблеми гуманітарної освіти: збірник наук. праць. – Випуск 1. – К.; Кременець: РВЦ КОГПШ ім. Т. Шевченка, 2004. – С. 316–319.
4. Исаев И. Ф. Теория и практика формирования профессиональной педагогической культуры преподавателя высшей школы / И. Ф. Исаев. – М.; Белгород: МГЛУ, Белгородский гос. пед. ун-т, 1993. – 219 с.
5. Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе. Анализ зарубежного опыта / М. В. Кларин. – М.: Знание, 1989. – 80 с.
6. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К.: Знання, 2007. – 495 с.
7. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. – [2-ге вид., допов. і переробл.]. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.
8. Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи: монографія. – К.: Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. – 234 с.
9. Соколов Е. В. Культура и личность / Е. В. Соколов. – Л.: Наука, 1999. – 247 с.
10. Чобітько М. Г. Технологія поетапного нарощування професіоналізму майбутніх учителів у процесі особистісно орієнтованої професійної підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах: методичні рекомендації / М. Г. Чобітько. – Черкаси: Брама-Україна, 2007. – 56 с.

Лысак Г. А., Мартынюк Е. В. Культура речи как качественный показатель профессиональной культуры будущего учителя-филолога

Аннотация

В статье раскрыты сущность и содержание профессиональной культуры будущего учителя-филолога; проанализированы разные подходы к определению понятия «культура» в целом и «профессиональная культура»; выделены составляющие компоненты профессиональной культуры; рассмотрена взаимосвязь культуры речи и профессиональной культуры учителя-филолога.

Ключевые слова: культура, профессиональная культура, профессиональное самоутверждение, педагогическое мастерство, культура речи.

Lysak H. O., Martyniuk O. V. Speech Culture as Part of Philology Teacher's Professional Culture

Summary

Summarizing the results of pedagogical research the authors identify three main approaches aimed at defining the complex phenomenon of culture. According to the first approach, culture is viewed as the combination of material and spiritual values, created by mankind (value-based approach). In terms of the second approach, culture is understood as the combination of means, strengths and abilities peculiar of any social individual. The third (activity-based) approach views culture as a derivative of human activities.

Professional culture has been identified as one of the most important aspects of spiritual culture. Theoretical analysis of psychological and pedagogical literature has shown that professional culture comprises three main components: professional moral culture, psychological and pedagogical culture and professional technological culture. The first component (professional moral culture) is identified through the degree of mastering moral values and the ability to implement them in teaching practice. Thus, formation of a philology teacher's professional culture is impossible without such moral qualities as decency, amiability, kind heartedness, attentiveness. Psychological and pedagogical culture is based upon the ability to control oneself and knowledge of pedagogical and psychological processes indispensable for effective professional activities. Professional technological culture implies acquiring all the skills necessary to perform professional duties, ability to use them creatively in nonstandard situations. The components of professional culture mentioned above are interrelated and complement each other. The concept of «speech culture» as well as its role in philology teacher's professional culture is analysed in the article.

Key words: culture, professional culture, professionalism, pedagogical mastery, speech culture.

УДК 82.09 (477)

Маліновська Ю. М.,
викладач кафедри української філології
Хмельницького національного університету
E-mail: makoyuliya@yandex.ru

ДРАМА І. ФРАНКА «РЯБИНА»: ЖАНРОВО-СТИЛЬОВИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано тип конфлікту в обох редакціях п'єси І. Франка «Рябина». Автором розвідки здійснено спробу ідентифікації жанру згаданого твору і окреслено елементи стильової поетики автора.

Ключові слова: жанр, стиль, поетика, конфлікт, іронія, сатира, притча.

Окрилений своєю перемогою у боротьбі за постановку п'єси «Украдене щастя» та її сценічним успіхом, І. Франко на початку грудня 1893 р. звернувся до «Руської бесіди» з листом, в якому пропонує для вистави другу п'єсу з народного життя – «Рябину», комедію на 4 дії» [1, с. 204–205].

Повного автографу або першодруку твору немає, перша публікація тексту другої редакції за неповним рукописом копії – 1928 р. Втрачені фрагменти реконструйовано після віднайдення театральної копії п'єси.

Дослідженням п'єси «Рябина» займалися Я. Білоштан, Р. Кирчів, Ю. Кобилецький, З. Мороз, М. Нечиталюк, М. Пархоменко та ін. (50–80-і рр. ХХ ст.); сьогодні дослідженню драми приділяють увагу Р. Козлова, Л. Мороз, В. Працьовитий.